

PRVI DEO

1.

Ramčand se uspavao. Trgao se iz sna tek kad su s ulice doprli glasni zvuci svađe. Protrljao je oči, ustao iz kreveta i prišao prozoru. Kroz zarđale gvozdene rešetke ugledao je dvojicu ljudi kako se prepiru. Jedan od njih je bio mlekađžija, koji je po tom kraju grada razvozio mleko. Sa obe strane njegovog bicikla visile su velike, pocinkovane metalne kante (koje su izgledale kao da su od aluminijuma), a jedna od tih, sada već praznih kanti, udarila je pešaka u uskoj ulici. Rasplamsala se svađa, i dvojica ljudi su sada glasno vikali, razjareni i crveni u licu.

Ramčand je pospano trljao zube, još uvek stojeći kraj prozora, naslonjen na zid. Pratio je svađu do samog kraja, kada su u početku zainteresovani posmatrači već počeli da se dosađuju i smiruju dvojicu zavađenih. Bio je to puki ritual; u uličnim svađama, ljudi smatraju da će se obrukati ako se pomire pre nego što se umešaju posmatrači. Ova dvojica se konačno razidoše. Posle toga, Ramčand je jednostavno zaboravio da pogleda na sat. Dugo je isprazno zurio kroz prozor, još omamljen od sna. Jutro je bilo hladno. I glava i udovi su mu bili nekako ukočeni. Kretao se polako.

Kada je konačno pogledao na mali crveni sat na stolu i shvatio da će zakasniti, bilo je već prekasno. Na brzinu se okupao i obukao, razbacujući stvari po celoj sobi, opekao se dok je na kerozinskom šporetu grejao vodu za kupanje, nespretno je

zakopčao dugmad na košulji i prosuo ulje za kosu po ionako prljavom podu. Na kraju je negde zaturio i težak čelični katanac, zajedno s ključem. Pošto ih je petnaestak minuta tražio na sve strane, i jedno i drugo je našao ispred svog nosa. Tada je izjurio iz sobe i požurio ka radnji, malo hodajući, malo trčeći uzanim ulicama prepunog bazara, provlačeći se između pešaka i ispod rikši, i gotovo prevrnuvši kolica s povrćem. Osećao je kako mu se prsti na nogama znoje u sivim vunenim čarapama.

U deset sati pre podne, bazar je već vrveo od gužve. Ispred Mištanove poslastičarnice prodavac slatkiša je već oblikovao komade džalebija koji su se krčkali u ulju, u velikom metalnom kotlu. Sve radnje bile su već otvorene, a prodavci su, primeti Ramčand osećajući grižu savesti, svi na svojim mestima, uveliko nudili robu sa nameštenim predusretljivim osmesima na umivenim i sjajnim licima.

U starom jezgru Amritsara, okruženom zidinama, bilo je mnoštvo bazara – onih malih, za koje su znali samo meštani i na kojima su se prodavale jeftine narukvice i platna, do kojih se moglo doći samo pešice, uskim uličicama; a i onih velikih, poznatih bazara, sa širim i nešto čistijim ulicama. Bazari Amritsara po ceo dan su vrveli od sveta; na njima se svakoga dana, preko cele godine, trgovalo i cenkalo, radnje su se otvarale izjutra, a zatvarale tek uveče. Oduvek je bilo tako, otkad je sveta i veka, i zauvek će tako i ostati.

Nigde nije bilo praznog prostora. Samo gomila starih kuća od crvene opeke, starih sivih betonskih zgrada, radnji, natpisa, malečkih hramova na uglovima i zakrčenih ulica punih ljudi, krava, pasa lotalica, i kolica s voćem i povrćem. Nigde nije bilo ni kapija, stepenice su pravo s ulice vodile u kuće. Oronule zgrade naslanjale su se jedna na drugu poput kartonskih kutija spojenih lepkom. Terasa su se nastavljale jedna na drugu, nije bilo pregradnih zidova, nije se znalo gde se završava jedna a počinje druga. Povremeno bi se između zgrada nazreo nekakav prolaz, koji kao da se s mukom provlačio kroz stisnute zidove do sledećeg,

sličnog, uzanog prolaza, na nekom drugom kraju. Bile su potrebne godine da bi čovek naučio da se snalazi u tom spletu ulica, prolaza i prečica staroga grada, nalik lavirintu.

Ovde su novac, gužva i buka zajednički plesali svoj večiti ples, ne ostavljajući mesta drugim, suptilnijim stvarima. Stari zidovi koji su nekad okruživali grad davno su se srušili, ali su njihove seni još uvek delile drevni deo grada od novog, koji se širio izvan njih.

Ramčand je radio u jednoj od najstarijih radnji u gradu, stisnutoj između Talvarove prodavnice nameštaja i draperija i Čanduramove prodavnice tkanina. Nalazila se na jednom od glavnih bazara, u samom središtu grada, pa ipak je ispred imala dovoljno prostora da se parkiraju kupci koji su dolazili kolima. Na ovom bazaru radnje su bile starije, prostranije, na dobrom glasu, i imale davnašnje, redovne mušterije, a svi vlasnici bili su cenjeni ljudi iz starih trgovačkih porodica.

Na velikoj, izbledelej zelenoj ploči iznad ulaza u radnju, kićenim, starinskim crvenim slovima pisalo je *Sevakova prodavnica sarija*, na engleskom i na pandžabskom jeziku. Taj natpis je bio pomalo netačan. U toj radnji nisu se prodavali samo sariji. U prizemlju je bilo i materijala za mušku odeću. To su bile sumorne smeđe, plave i crne tkanine. Ali retko ko je dolazio u Sevakovu prodavnicu sarija da bi kupio mušku odeću ili materijale. Bilo je drugih, većih prodavnica što su nudile veći izbor robe namenjene muškarcima – na primer Rejmondov modni salon, koji se nalazio dve ulice dalje. Zato je prizemlje ove prodavnice delovalo prašnjavo i zapušteno. Ali na prvom spratu prodavali su se sariji.

Prepun polica nakrcanih krutim pamukom iz Bangladeša, sjajnim kančipurskim tkaninama i svilom, šifonom, krepom i satenom iz Benaresa, prvi sprat je odisao opojnim bogatstvom živih boja koje su privlačile mušterije i donosile zaradu. Zahvaljujući velikom prometu koji se odvijao na prvom spratu, Sevakova prodavnica sarija decenijama je važila za jednu od najboljih

u Amritsaru. Materijali za odela i košulje u prizemlju ostali su ščućureni ispod napadnog bleštavila prvog sprata.

Postojao je, takođe, i drugi sprat, na koji mušterije nikada nisu zalazile. Na njemu se nalazilo veliko skladište i mali toalet koji su koristili Mahadan i prodavci.

Ramčand je bio jedan od šest prodavaca koji su radili na prodaji sarija.

Ramčand je oklevao na ulazu u prodavnicu, dlanova mokrih od znoja uprkos prohladnom decembarskom jutru, i razmišljao o tome kako će se na njega uskoro sručiti Mahadanov bes. Kad je zavirio unutra, Mahadan je razgovarao telefonom. Koristeći priliku, Ramčand projuri kroz prizemlje praćen njegovim pre-kornim pogledom.

U podnožju stepenica koje su vodile na prvi sprat, stajala je statua Ganeša. Ramčand je obično svakoga jutra na trenutak zastajao ispred nje sklopljenih ruku i zatvorenih očiju, nakon čega bi se duboko poklonio, i tek tada požurio gore. Ali danas je samo jurnuo klimavim drvenim stepeništem što je brže mogao. Srce mu je snažno udaralo u grudima. Svakog trenutka očekivao je da ga Mahadan zaustavi i izgrdi. Ipak, uspeo je da stigne do prvog sprata. Na malom odmorištu na vrhu stepenica, ispred velikih staklenih vrata koja su vodila u odeljenje gde su se prodavali sariji, pokušao je da povрати dah. Zatim počeo da se koprca, najpre skakućući na jednoj nozi, a zatim na drugoj, pokušavajući da što brže skine cipele. Njegovo skakutanje glasno je odjekivalo na podnim daskama.

Tada Mahadan konačno zaurla odozdo. „Hoćeš da srušiš zgradu? Kasniš? Misliš da nisam primetio? Misliš da sam slep? Glup? Hmh? Misliš da se tako radi u prodavnici? Da možeš da dolaziš i odlaziš kad hoćeš? Da nisi ti neki kralj, ili tako nešto? *Radža Ramčand?* Treba li da pošaljemo bagi i šofera da te doveze svakog jutra?“

Ramčand se trenutno ukipi i pričekava. Tišina. Zatim pažljivo skide cipele, nervirajući se što mu noge toliko smrde. Okupao se i obukao čiste čarape, pa ipak... Znao je da će taj miris do kraja dana postati još jači. Uredno je složio cipele na drvenu policu na zidu, u red namenjen prodavcima. Ostale police su bile rezervisane za finu obuću, kolhapurske sandale, cipele s visokom platformom i štiklama koje su pripadale mušterijama. Da bi skrenuo pažnju sa stopala, Ramčand zagladi kosu i svoju kurtu,* i uđe.

Otišao je na svoje mesto i seo na pod, prekrstivši noge u turski sed. Ova prodavnica je bila staromodna, u njoj nije bilo pultova. Čitav pod prekrivali su debeli madraci zastrti belim čaršavima, a na njima su iz dana u dan sedeli prodavci, licem okrenuti ka svojim mušterijama, i beskonačno odmotavali metre i metre finih bojenih tkanina.

„*Namaste*, Ramčande *bhaiya*. Opet kasniš?“, cerio se Hari, koji je sedeo nešto dalje od njega. Hari je bio najmlađi među prodavcima, bezbrižan, veseo mladić, pomalo drskog izraza lica, na kojeg je Mahadān često vikao.

Međutim, za razliku od Ramčanda, Hari je na te teške reči ostajao potpuno ravnodušan. Zapravo su ga, kad mu je bilo pomalo dosadno, čak i veselile. „Na jedno uvo uđe, a na drugo izađe“, uvek je govorio, široko se osmehujući, nakon što bi Mahadān utrošio silno vreme i energiju da mu objasni šta misli o njemu. Zbog Harijevog niskog položaja, neiskustva i nezainteresovanosti za kvalitet materijala, njegova dužnost je bila da prodaje *Paragove*** sarije za svaki dan, i *Paragove* sarije za posebne prilike. Za to nije bila potrebna naročita veština niti neko posebno znanje. Dosta će vremena proći pre nego što Hari bude dobio bilo kakav drugi zadatak. Njemu, međutim, to nije ni bilo važno.

* Široka tunika koju u Indiji nose i muškarci i žene. (Prim. prev.)

** *Parag* – poznata fabrika tekstila u Indiji, osnovana 1967. godine. (Prim. prev.)

Ramčand mu uzvрати osmehom. „Ah, šta da se radi, *yaar*?“ „Još kroz vrata smo čuli kako više na tebe“, reče Hari, i dalje se kezeći.

„Ah, *yaar*, šta da se radi?“, ponovi Ramčand, ovoga puta još utučeniji.

„Nije važno“, reče Hari utešno. „Učinio si dobro delo za našeg Mahadžana. Neki ljudi ne mogu da svare doručak ako se od ranog jutra na nekog ne izviču. A sada će rakšas* Mahadžan zaista dobro variti.“ Hari se nasmeja sopstvenoj šali. „Jer upravo *takav* je naš Mahadžan“, dodade on, namignuvši Ramčandu, i ponovo se nasmeja. A zatim teatralno uzdahnu.

Gokul je mirno sedeo, slažući uredno sarije. U njegovoj su nadležnosti bili sariji od skupocenog krepa, a u sezoni venčanja pomagao je i oko kićenih svadbenih lengi** i sarija. Bio je to staložen čovek četrdesetih godina, koji je veoma ozbiljno shvatao svoj posao. Mahadžan je imao visoko mišljenje o njegovom iskustvu i poštenju, ali ga ipak nije štedeo povremenih grdnji. Pre nekih desetak godina, Sevakova prodavnica sarija rešila je da u svoju ponudu uključi i čune.*** Mnoge *sardaarne* iz starih sikskih porodica, i starije i mlađe, dolazile su u radnju da kupe sarije, raspitujući se istovremeno i za čune. Sariji su im bili neophodni, bili su moderni, ali su one *stvarno* nosile šalvar-kamize.**** I tako, budući da su mnoge od njih tražile i čune, komentarišući da je Sevakova prodavnica sarija tako *pouzdana*, i da je danas

* U originalu *raakshas* demon ili zao duh u hinduskoj mitologiji. (Prim. prev.)

** *Lehnga*, tradicionalna indijska odeća, kombinacija suknje i bluze, koja se često nosi na venčanju. (Prim. prev.)

*** *Chunni* – široka i veoma dugačka marama kojom žene pokrivaju glavu. (Prim. prev.)

**** *Salwar kameez*, vrsta odeće koja se sastoji od tri dela: *salwar* su šalvare, široke pantalone koje se vezuju u struku tako da se njihova veličina može podešavati, *kameez* dugačka košulja ili tunika, a uz ovo dvoje najčešće ide i odgovarajuća marama-čuni. (Prim. prev.)

tako teško pronaći kvalitetne čune, Bimsen i Mahađan su se posavetovali i odlučili da počnu da prodaju i čune.

A Gokul se potrudio da postane dobro upućen i kada su čune u pitanju. Sevakova prodavnica sarija nije držala obične čune. Oni su prodavali sarije, pa, ako su već morali da prodaju i čune, one su morale biti posebne. Sve su imale dužinu od dva i po metra, i odgovarajuću širinu. Nijedna dobro obučena *sar-daarna* nije nosila čunu ni kraću niti užu od toga; smatrale su da su takve čune namenjene induskinjama ili veoma mladim ženama. A pored dužine, vodilo se računa i o kvalitetu. Imali su čune od čistog šifona, zatim divne svilene bele čune koje su se mogle obojiti tako da odgovaraju svilenom šalvar-kamizu bilo kakve boje, zatim crvene, ružičaste i tamnocrvene nevestinske odne sa zlatnim ivicama, pa bele čune sa diskretnim vezom svetlih boja na ivicama, namenjene udovicama iz boljih porodica, kao i one živih boja, ukrašene tradicionalnim pulkari vezom – kakve su žene Sika obično kupovale za nevestinsku opremu svojih kćeri, kao i mnoge druge vrste. A Gokul je umeo da usluži sve mušterije koje su dolazile da kupe čune.

Uprkos svemu tome, Gokul se nikada nije uznosio. Bio je u stalnom strahu od Mahađana, i uvek upozoravao Harija da pazi da mu se slučajno ne zameri.

Sada Gokul pogleda u Harija i reče: „Bolje čuti, Hari! Nazi-vaš Mahađana rakšasom, iz sveg glasa! Mnogo pričaš. Jednoga dana će te čuti i izbaciti napolje. Imaš predugačak jezik. Njime nećeš zaraditi za život, momče.“

Ali dok je to govorio, Gokul se smeškao. Imao je sitno, dobroćudno lice i okruglu glavu, sa retkim pramićcima kose. Ramčand mu uzvratila slabačkim osmehom. Čander je otključavao jedan plakar. Duž svih zidova prodavnice bile su police i masivni ugrađeni plakari koji su se zaključavali i u kojima je stajala skupa i osetljiva roba. Dok su njih trojica razgovarali, Čander ih nijednom nije pogledao. On je bio tih čovek, veoma visok, sa izraženom adamovom jabučicom. Često se događalo da ne dođe

na posao, a kad god bi se Mahadžan izvikao na njega zbog toga ili bilo čega drugog, samo je sumorno ćutao. Mirno je primao sve uvrede koje mu je Mahadžan dobacivao, sve vreme buljeći u prazno, grickajući donju usnu, i nikad nije odgovarao na pitanja koja mu je ovaj besno postavljao.

Dva najstarija prodavca, Šajam i Rađeš, radili su u Sevakovoj prodavnici sarija mnogo duže od svih ostalih. Šajam je bio sed, mršavog lica, veoma razmaknutih prednjih zuba, a Rađeš bucmast, pomalo zakrvavljenih očiju. Njih dvojica su se držali povučeno, međusobno tiho raspravljali o sve višim cenama, zajmovima bez kamata i najpovoljnijim ponudama kućnih aparata. Imali su nešto bolje plate od ostalih prodavaca. To su svi znali iako o tome nikada nisu govorili, a ni njih dvojica to nikada nisu javno priznali. Šajam je imao ćerku koju je nameravao da uda za Rađešovog sina. Živeli su u sopstvenom mirnom, sredovečnom svetu, zajedno odlazili na čaj i ručak, i sve ostale prodavce zvali „dečko“, pa čak i Gokula, koji je bio samo nekoliko godina mlađi od njih.

Ramčand je prepodne proveo sređujući novu robu. Bimsen Set, vlasnik radnje, došao je oko jedanaest sati. Prodavnicu je osnovao njegov deda, Sevak Ram. Bimsen ju je preuzeo kada mu je bilo dvadeset godina. Tada je, tražeći posao, kod njega došao petnaestogodišnji Mahadžan. Bimsen ga je zaposlio, a Mahadžan je dobro napredovao u poslu. Za trideset godina pokazao se kao pošten, pouzdan, vredan i strog poslovođa. Sada je Mahadžan nadgledao većinu praktičnih poslova u prodavnici, premda pod Bimsenovim nadzorom. Bimsen Set najčešće nije ni dolazio svakodnevno u prodavnicu. Imao je i druge poslove, o kojima je takođe morao da se brine. Ramčand nije znao da li mu je Set prezime, ili možda nekakva titula. Jednom je pitao Gokula, ali ni ovaj nije znao, a Ramčand se nije usuđivao da pita još nekog.

U retkim prilikama kada je Bimsen Set dolazio u radnju, samo je zadovoljno sedeo u jednom uglu na prvom spratu,

okružen živopisnim slikama indijskih božanstava, palio mirišljave štapiće i pohlepno brojao novčanice od po sto rupija svojim debelim, zdepastim prstima.

Ramčand ga je ponekad posmatrao iz prikrajka. Bimsen je najčešće bio zadubljen u prelistavanje novčanica, a ako bi slučajno uhvatio Ramčandov pogled, dobacio bi mu spor, zadovoljan osmeh koji bi Ramčandu ohladio srce. On je Bimsenovu dobroćudnost oduvek smatrao pomalo zlokobnom.